

damer: NEUERE PHILOSOPHIE. HEGEL–HUSSLERL–HEIDEGGER. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1987. G. W. Bd. 3. 200., idézi: John D. Caputo: HERMENEUTIKA A LÉT ÉS IDŐ UTÁN. Magyarul in: *Athenaeum*, II., 1994. 2. füzet, 144.

Horkay Hörcher Ferenc

REFLEXIÓK EGY VITATHATATLANUL NAGY EMBER VITATHATÓ AFORIZMÁIRA

G. C. Lichtenberg: Aforizmák

Válogatta és fordította Tatár Sándor

T-Twins Kiadó, 1995. 173 oldal, 350 Ft

A magyar olvasó számára Lichtenberg úgyszólván teljesen ismeretlen. Egyedül Hogarth-kommentárjainak első kötete jelent meg nálunk (A SZAJHA ÚTJA, Helikon, 1987), ez azonban az orientáló elő- és utószó híján pusztán értékes adalékul szolgálhat, de nem segít eloszlatni a homályt. Ki is hát valójában ez a XVIII. századi tudós-polihisztor?

Georg Christoph 1742. július elsején született Ober-Ramstadtban, egy pap-orvos családban, tizenhetedik, egyben utolsó gyermekként. Testét angolkór torzította, püpos volt. Tanulmányait 1763 és 1767 között folytatta a II. György által alapított göttingeni Georgia Augusta Egyetemen, majd hét éven át csillagászati munkát végzett a helyi obszervatóriumban. Ebben az időben vált Göttingen „Közép-Európa tudományos fővárosává”. Az Angliával perszónalunióban lévő Hannoverhez tartozó városnak páratlan könyvtára mellett saját tudományos lapja (*Göttingischen Gelehrten Anzeigen*) és társasága volt. Nem csoda hát, ha Lichtenberg érdeklődése mindinkább az angolok felé fordult. Előbb egy ifjú lord nevelője és házitanára lett, majd 1770-ben Angliába utazott vele. Itt szerzett tapasztalatai (és nem utolsósorban a III. Györggyel való találkozás) élete alapélményeivé váltak. Hazatérve ez az út hozta meg számára rendkívüli egyetemi tanárságát. 1774-ben felvételt nyert az ún. Királyi

Tudományos Társaság matematikai osztályára, és még ebben az évben visszatért a szigetországra, immár tízenhat hónapra. A technikai-tudományos ismeretszerzés összes lehetőségét kimerítette. Huxleytól Wattig megismerkedett a tudományos élet vezető személyiségeivel, Cook kapitány útitársaival életre szóló barátságot kötött, a csillagvizsgálóban igen gyakran, a királynál gyakran tartózkodott. Beszámolóit rendkívül változatosak: leveleket, naplót, technikai leírásokat készített, matematikai-asztronómiai számításokat végzett, elemzéseket írt múzeumokról, a nagyvárosok szociológiájáról, irodalomról és színházról. 1775-ben megkapta rendes professzori kinevezését. 1778 és 1799 között ő jelentette meg a *Göttinger Taschen Calendert*, 1780-tól 1785-ig pedig a *Göttingisches Magazin der Wissenschaften und Literatur* társszerkesztője volt. 1788-ban udvari tanácsossá nevezték ki, és öt évvel később a Royal Society tagjává választották. 1799. február 24-én halt meg.

Tatár Sándor AFORIZMÁK-válogatásának Lichtenberg 1764-től haláláig, 1799-ig vezetett feljegyzései szolgálnak alapjául. Gondolattöredék-gyűjteményeire ő maga alkalmazta a *Sudelbücher* (Piszkozat-, Firka-füzetek) elnevezést. Téves lenne azonban ebből azt a következtetést levonni, hogy ne lett volna tisztában saját megnyilvánulásai értékével. Azt írja jegyzeteiről: „*Ez jelenleg még járattan út a halhatatlanság irányába...*” Az A-tól L-ig terjedő betűsorról megjelölt füzetek azonban csak részben maradtak meg. Egyes kötetek elvesztek, másokat a diszkréción jegyében megsemmisítettek. A fennmaradt közel ezerötyszáz oldalnyi szöveg sajátos felépítésű. Lichtenberg időrendben, de előlről hátra és hátulról előre párhuzamosan haladt füzetében, ezáltal választva el fizikai-tudományos eszmefuttatásait általánosabb, hétköznapiabb vagy filozofikusabb észrevételeitől.

Az AFORIZMÁK-kötet anyaga – alighanem a fordító-szerkesztő szándékaival összhangban – bevezető jellegű. Az a vállalkozás azonban, amely e kontextusukból kiszakított töredékek segítségével kívánja első ízben bemutatni a szerzőt, korántsem veszélytelen. Az aforizmák műfaja ugyanis szinte teljes mértékben alkalmatlan arra, hogy önmagában képviseljen adott gondolati rendszereket. Így

az olvasóban előzetesen kialakult kép hiányában az ismerkedés vaksi tapogatózásban merül ki.

Esetünkben ezzel a nehézséggel mégsem kell számolnunk, lévén, hogy az élénk tárt feljegyzések – némiképp meglepő módon – nem aforizmák. Georg Christoph Lichtenberg rendhagyóan sokszínű, izelten összetett személyiségének megjelenítőiként önmagukban nem rendelkeznek monadikus zártsággal; nemcsak „ablakaik” vannak, hanem azok, kontextusteremtő módon, közvetlenül egymásra is nyílnak. A füzetbejegyzések leginkább rövid eszmefuttatások formáját öltik, s így nélkülözik az aforizmáktól megszokott egyszerűségi tömörséget. Néha pedig – éppen ellenkezőleg – töredékes kidolgozatlanságuk egyetlen hiányos mondatot hív életre, amely teljes gondolattá kerekítve, aforizmaként önerőből életképtelen lenne. (Vö. D574: „*A hibaigazító lajstromban előforduló nyomdahibák jegyzéke*”, vagy D232: „*Egy félig új találmány egészen új néven.*”) Hozzátehetjük, hogy az elmélkedéseket gyakran személyes hangvétel üditi baráti tünődéssé (D610), vagy avatja vallomássá (A117). Arról, hogy a személyes köztársaság teljesen tudatos, a II/129 tanúskodik. „*Saját gondolataink és érzelmeink éber megfigyelése és [...] lehető legegényőbb megörökítése által [...] ismerjük meg saját magunkat...*” E megörökítés szavai pedig előregedhetnek ugyan (D359), de nem juthatnak az aforizmák sorsára, sohasem lesznek kitéve a kiüresedés veszélyének.

Mindezek a megfontolások elmélyíthetik abbéli meggyőződésünket, miszerint bizonyos összehangolatlanság érzékelhető a kötet címe és tartalma között. E diszharmonia nyomán érdeklődésünk fokozott figyelemmel fordul az előszó felé. Buzgalmunkhoz nem kis mértékben hozzájárul a lichtenbergi gondolatok szembetűnő széttagoltsága, amely ha nem is igényli, de eltűri a támpontul szolgáló útmutatást.

Tatár Sándor bevezető sorai három különböző irányból közelítve mutatják meg a korszakot illető ismereteink fogyatékoságait. Kétségtelen, hogy a kor pergő ritmusával együtt haladó Lichtenberg megismerésének egyik kulcsa valóban az időszak legalább vázlatos áttekintésében keresendő. Annál sajnálatosabb tehát, hogy az előszó a probléma fel-

vetésén túl a kérdést részleteiben nem tárgyalja.

A továbbiakban az előszó törekvése – Lichtenberghez illőbb szóval: az „előszókísérlet” – abban áll, hogy megrajzolja Georg Christoph alakját. Tatár sorai azonban fájón árulkodók, amikor a következőket mondja: „*Még ha a levélíró Lichtenbergéről semmit nem szólunk is külön, s ha eleve elhárítjuk magunktól tudományos és népszerű-tudományos publikációinak áttekintését, csakúgy, mint tudós elődeinek s kollégáinak hagyatékával gondozóként, kiadó- és kommentátorként való fáradozását, akkor sem fér be egy ilyen előszó keretei közé a fentiekben kívüli irodalmi munkásságának ismertetése*” (12. o.), s valóban: az életrajzi mozzanatok némelyikének kiemelése nem váltja be a hozzá fűzött reményeket: nem körvonalazza Lichtenberg egyéniségét.

A válogatás kétségtelenül izelítőt ad Lichtenberg gondolatainak sokféleségéből. Ez a sokszínűség azonban nem fedi el a szerkesztő azon törekvését, hogy Lichtenbergét egyoldalúan mint filozófust mutassa be. Ezt hivatott alátámasztani a zárótanulmány témája, valamint az, hogy szinte kizárólag olyan bejegyzéseket választott ki Tatár, amelyek explicit módon vonatkoznak filozófiai kérdésekre. Álljon itt néhány a „Firka-füzetek” címszavai közül annak illusztrálására, hogy Lichtenbergét nem filozófiai stúdiumok is élénken foglalkoztatták: Geometria. Emberi hang. Erjedés. Napfoltok. Szivárvány. Bazaltok. Sugárzás. Mágneses erő vas nélkül? Atomok. Az anyag összetartó ereje. A mennydörgés. A légkör fizikája. Világtörténet. Milyen németet fognak beszélni Szászországban 2000-ben? Jégverés. Durranóezüst. Lehet a vizet elektromos úton bontani? Sűrűlódás. Meteorológiai megfigyelések. Repülési kérdések.

Félő, hogy a gondolatredékek fent jellemzett kiválasztása esetünkben komoly problémát vet fel. Georg Christoph Lichtenberg ugyanis nem elsősorban filozófus. Úgy is mondhatnánk, nem gondolkodó, hanem gondolkodó ember. Ő volt az első göttingeni professzor, aki egyetemi ténykedését egyedül a fizikának szentelte anélkül, hogy más szakokon tanított volna. Kezdetben matematikai és csillagászati előadásokat tartott, de 1780-tól főelőadásának témája már a kísérleti fizi-

ka volt. Első elektromos szerkezetét 1777-ben szerezte be. Ezt követően mintegy hatszáz kísérlete során az elektromosság fajtáit és a kirajzolódó elektromos ábrákat tanulmányozta. Ő vezette be – korszakalkotó módon – a töltés jelölésére a + és – (+E és –E) szimbólumokat. 1802-ben, halála után egy holdkrátert neveztek el róla.

Végül, az előszó nyelvezetére visszatérve ismét Lichtenberget idézem: „*Minden gondolatommal ilyen pőrén és egyszerűen fogsz találkoznai, még mielőtt értelmem libériába bújtatná őket*” (B341). Valóban: Lichtenberg nyelve – habár választékos – egyszerű, s így a bevezetés barokk körmondatai nem illenek hozzá.

Miért értékes mégis ez a kötet? Lichtenberg egyedülálló képessége abban rejlik, hogy a maga módján birtokba veszi, feldolgozza, alkotóan áttekinti, újrarendezzi a világot, amely tehát inkább munkaeszköze, mint közege. Ehhez legfőképpen magányosnak kell lenni. Törpeség diktálta, púp kény-

szertette, hipochondria erősítette görcs-magányosnak. Olyan szakadék ez, amelyből csak a legnagyobbaknak sikerül kikapaszkodniuk. S a legnagyobbak szemre gyakran a leggyengébbek, legelesettebbek – legkisebbek. Kapaszkodásuk gyötrelme körömnnyomokat váj a verem falába, s ezáltal útjuk visszavonhatatlanul sajátjukká válik. Lichtenberg feljegyzései ennek a körütekintésnek a termékei. Amikor beléjük pillantunk, valami izgalmasan személyes tárul elénk, ami eredendően mentes a klisészerűségtől. Ilyen perspektívában értelmét veszti a „mélyenszántó” és a „frivol”; a gondolatok egyenrangúan hozzájárulnak az összkép kirajzolásához. Mert ez a fontos. Nem a szemelvények surranó idézhetősége, hanem a Nagy Kirakós összeállása. Türelmet és tiszteletet kérek hát Georg Christoph Lichtenbergnek, aki, igaz, nem volt zseni, de nagyszerű ember volt. Egy nagyszerű kis ember.

Hunyady András

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap, a Soros-alapítvány, a Budapest Bank Budapestért-alapítvány, a József Attila-alapítvány, a Kereskedelmi Bank Rt. és a Central & East European Publishing Project (Oxford) támogatásával jelenik meg